

УДК 373.5:371.214.1

Л. І. Гук

РЕФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ НА ТЕРИТОРІЇ ВЕРХНЬОЇ КАНАДИ У 1840-70-Х РР.

У статті розглянуто процес реформування навчальних програм у 40–70-х рр. XIX ст. на території Верхньої Канади. Охарактеризовано навчальні програми та підручники, які використовувались в навчально-виховному процесі до 40-х рр. XIX ст. та досліджено реформи, що сприяли процесу уніфікації навчальних матеріалів.

Ключові слова: Канада, навчальна програма, навчальні матеріали, система державної освіти.

В статье рассматривается процесс реформирования учебных программ в 40–70-х гг. XIX в. на территории Верхней Канады. Охарактеризовано учебные программы и материалы, которые использовались в учебно-воспитательном процессе до 40-х гг. XIX в., а также исследовано реформы, которые содействовали процессу унификации учебных материалов.

Ключевые слова: Канада, учебная программа, учебные материалы, система государственного образования.

The article deals with the reforms that have been taking place in Upper Canada curricula in 40–70-ies of the 19th. The author studies educational materials that have been used in teaching process before 40-ies of the 19th c. and investigates reforms that have resulted in the uniformity of textbooks.

Keywords: Canada, curriculum, teaching materials, public education system.

Зміст освіти для всіх типів навчальних закладів відображений у навчальних планах, програмах, підручниках та навчальних посібниках. Як відомо, навчальний підручник відображає навчальну програму і є важливим інструментом не тільки відображення змісту і методів освіти, але й формування особистості учня, його поглядів, мислення та світогляду загалом.

Успішна діяльність системи шкільної освіти будь-якої з країн світу значно залежить від навчальних матеріалів, на яких побудований навчальний процес. Те, що закладено у підручниках, формує й спрямовує майбутнє покоління нації, виховує її громадян. Дослідження питання реформування навчальних підручників на території Канади у 40–70-х рр. XIX ст. представляє особливий інтерес, оскільки саме в цей час зароджувалась канадська нація, а країна знаходилася на етапі державотворення. Територія Верхньої Канади (сучасна провінція Онтаріо) в середині XIX ст. була однією із найвисокорозвинутіших провінцій країни того часу, у провінції вже існували соціальні інфраструктури, були освоєні землі, прокладені дороги. Саме в цей час активно розвивалася система освіти провінції.

Враховуючи те, що підручник стає не просто одним із засобів навчання, а важливим чинником удосконалення освіти й формування особистості, реформування навчальних програм та створення й видання підручників цього періоду заслуговує на увагу та детальне вивчення.

Деякі аспекти проблеми вивчення історичної ретроспективи розвитку системи освіти Канади досліджуються в роботах З. Магдач [3] (історія розвитку управління системою шкільної освіти), Н. Мукан [4] (професійний розвиток канадських педагогів), Л. Карпинської [2] (історія розвитку системи професійної освіти) та інших вітчизняних науковців. Питання реформування навчальних програм у Канаді досліджувалися в працях Е. Прентіс, С. Х'юстон [9], В. Парвін [11], Н. Бервоша [6], Дж. Олтхауза [5] та інших дослідників. Однак комплексного дослідження змістового компонента навчальних програм та їх реформування на території Канади упродовж 40–70-х рр. XIX ст. проведено ще не було.

Метою статті є дослідити реформування навчальних програм та навчальних матеріалів, що використовувалися на території Верхньої Канади упродовж 1840–70-х рр. Відповідно до мети, нами було поставлено такі завдання: дослідити змістове наповнення навчально-виховного процесу на початку XIX ст., з'ясувати походження навчальних матеріалів, що використовувалися в навчальному процесі упродовж досліджуваного періоду, та розглянути їх основні особливості.

На початку XIX ст. на території Верхньої Канади основні кошти за функціонування загальних шкіл сплачувалися батьками, учні яких відвідували школи, а навчальні заклади відкривалися та закривалися за бажанням батьків, тому в основному батьки вирішували хто буде навчати їхніх дітей, а також обирали навчальну програму, яку, на їхню думку, повинні вивчати діти [7]. За таких умов не могло існувати ані навчальної програми на рівні провінції, ані уніфікованих підручників, згідно з якими проводилося навчання. У більшості випадків діти приносили до школи книжку, яку вони могли дістати. Це, як правило, була книга, якою вже користувався хтось із сім'ї.

Відомо, що на початку XIX ст. у школах району Норфок на території сучасної провінції Онтаріо викладалося лише п'ять предметів (читання, письмо, арифметика, граматики та елементарна географія), а у навчальному процесі використовувалося 23 різних підручники [11]. Дослідники історико-компаративної проблематики системи шкільної освіти Канади вважають, що ця тенденція була характерною для усієї Канади в цілому. Використання у навчальному процесі одночасно різних книг становило не лише труднощі для педагога, але й перешкождало ефективному навчальному процесу, нагромадженню знань учнів.

Зміст освіти на американському континенті на початок XIX ст. ґрунтувався на основі філософії освітнього трактату Платона «Республіка». Адаптування теорії Платона у педагогічній практиці призвело до розвитку певної системи навчання, у якій імітація була покладена в основу розумового розвитку, а отже, і мислення. Передбачалося, що розумовий і духовний розвиток людини відбувається шляхом отримання доступу до найкращих літературних творів світу. У зв'язку з цим, основними книгами у навчальних програмах були Біблія та твори грецьких та римських класиків, а згодом – і найвідоміші твори сучасності англійських та американських авторів. Навчальна програма у старших класах мало чим відрізнялася від програми початкових класів стосовно її змістовного наповнення. На практиці у різних класах вивчалися ті самі літературні твори, єдина різниця полягала у тому, що з кожним роком навчання учні все більш детально розбирали граматичні чи стилістичні особливості текстів, а також їх моральні цінності. Особливо це стосувалося Біблії. Якщо у початкових класах учні вчилися читати уривки з Святого Письма та переписувати тексти, то у подальшому навчанні вони вивчали їх напам'ять. Час, відведений для індивідуального читання текстів, був обмежений, тому учні, як правило, читали тексти хором і вголос, зберігаючи однаковий темп читання. Метою навчання читанню було не лише вміти декодувати певний набір букв, але й розвинути в дитини ораторські навички – виразність та чіткість мовлення, виробити правильну вимову, дикцію. Для навчання правопису обиралися поетичні й біблійні слова та літературна термінологія [10].

У сучасній педагогіці підручник визначається як книга, що містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою і вимогами дидактики. Згідно з вимогами сучасної педагогіки, підручник повинен забезпечувати науковість змісту навчального матеріалу, точність, простоту і доступність викладу, чіткість у формулюванні визначень правил, законів, ідей. Підручник повинен також мати чітко розподілений навчальний матеріал за розділами і параграфами, містити ілюстрації, схеми, малюнки, виділення шрифтом важливого матеріалу [1].

Підручники початку XIX ст., які використовувалися в навчальному процесі у загальних школах Верхньої Канади, не відповідали сучасності. Лише з приходом Е. Раєрсона на посаду управителя освіти провінції зміст освітньої програми став відображатися в навчальних програмах та уніфікованих підручниках, затверджених для використання у загальних школах на рівні провінції.

Результати проведеного аналізу історичних та літературних джерел показали, що до 30-х рр. XIX ст. у навчальному процесі у Верхній Канаді переважно використовувалися американські підручники. Це пояснювалося значною кількістю переселенців із США та географічною близькістю провінції до сусідньої країни. Найвідоміші з них були американські лідери автора МакГафі (McGuffey) та книга правопису Н. Вебстера, які не лише ґрунтувалися на історії, географії та суспільно-політичному устрою США, але й навчали американському діалекту англійської мови, специфіці американського словника та правопису [10].

Однак до кінця 30-х рр. XIX ст. більшість канадських політиків та освітян зайняли антиамериканську позицію. Вважалося, що американські підручники пропагували республіканські інтереси і не повинні використовуватися в навчальному процесі країни, яка знаходилася під владою британської корони. Це загрожувало політичному устрою країни. У статистичній доповіді про систему освіти Верхньої Канади 1836 р. згадується, що у більшості загальних шкіл провінції «... ви побачите... книги для [уроків] читання, які описують американську націю, як вільну та найщасливішу націю на землі; у них наголошується на перевазі їхніх законів та інституцій над усіма іншими у цілому світі;... та американські підручники з правопису, словники та граматики, які навчають [учнів] антибританському діалекту [англійської мови], незважаючи на той факт, що вони живуть у Провінції, яка знаходиться у підпорядкуванні Британської корони» [11, с. 20].

З приростом населення Верхньої Канади, яке до 1840 р. нараховувало більше 480 000 осіб, постала необхідність посилення контролю над освітою. У зв'язку з цим, на першому засіданні новоствореного парламенту Об'єднаних Канади 1841 р. був прийнятий законодавчий акт, згідно з яким голови міст/сіл уповноважувалися складати навчальні програми для шкіл та визначати, які підручники будуть використовуватися в навчальному процесі у школах, що знаходяться в межах їх юрисдикції. Районні ради освіти, своєю чергою, отримували повноваження розподіляти кошти на закупівлю необхідних підручників.

Різноманітність навчальних матеріалів ускладнювала не лише розподіл учнів на класи, які у різних школах вивчали різний матеріал, але й забиравала багато часу та перешкоджала ефективній праці вчителя. «У провінціях Британської Америки давно назріла необхідність в уніфікації навчальних підручників для навчання дітей. Книги, що використовувались, були гетерогенного характеру. Багато з них були непоганими підручниками, якщо розглядати їх окремо, але як складові загальної системи шкільної освіти вони були сумнівними... Як наслідок, праця вчителя значно збільшувалася, в той час як успішність учнів відповідно знижувалася» [8, с. 276]. Складною була і фінансова ситуація. Видавництва постійно друкували велику кількість підручників, щоб мати у наявності асортимент для задоволення потреб широкої маси дітей у цілій провінції. Щоб запобігти втратам, видавництва постійно підвищували ціни на ті підручники, які користувалися попитом у населення.

Освітня система потребувала реформи, яка б сприяла уніфікації навчальних програм та передала обрання навчальних підручників центральному органу управління освітою провінції. Цим органом стала Рада загальної освіти провінції, яка підпорядковувалась головному управителю освіти. Законом визначалося, що головний управитель освіти провінції уповноважений: «...припиняти використання непридатних та недоречних навчальних підручників у школах чи бібліотеках та застосовувати усі юридичні міри щодо забезпечення та рекомендації використання у школах уніфікованих підручників, затверджених Радою загальної освіти» [11, с. 37].

З 1847 р. усі зарубіжні, а саме американські, підручники були заборонені для використання у школах Канади. Єдиними винятками стали «Нова географія» С. Морса та «Грамматика англійської мови» С. Кірксама. Постало питання запровадження нових підручників. Ними стали підручники з Ірландії. Це були перші підручники, уніфіковані та затверджені для використання на території усїєї англомовної Канади.

Необхідно зазначити, що спочатку ірландські навчальні підручники не були обов'язковими для використання у школах. Рада освіти провінції рекомендувала їх для застосування у навчальному процесі. Однак, якщо шкільні ради продовжували користуватись іншими підручниками, не рекомендованими Радою освіти, вони ризикували втратити частину коштів, яка виділялась їм урядом провінції на фінансування діяльності шкіл, що знаходились у їхньому підпорядкуванні. У законі зазначалося, що Рада загальної освіти провінції отримувала право: «...вивчати та рекомендувати чи забороняти використання у школах усіх навчальних підручників [на території провінції]; і жодна частина коштів не повинна виділятись школі, у якій використовується принаймні один підручник, не схвалений Радою [загальної освіти]...» [11, с. 37]. Таким чином, Е. Раерсон обрав тактику «змусити шкільні ради уникати використання інших, неірландських підручників, швидше, ніж забороняти їх». У результаті такої політики, до кінця 1846 р. майже половина шкіл Верхньої Канади, а саме 1 317 із 2 727, стали використовувати в навчальному процесі ірландські підручники [9].

Ірландські підручники на початок XIX ст. мали декілька суттєвих переваг над навчальними матеріалами інших європейських країн. По-перше, вони були англомовними й ефективно застосовувалися в системі освіти Ірландії та Великої Британії. По-друге, вони були недорогими. З метою поширення власних підручників, ірландські комісіонери національної освіти (англ. «Irish Commissioners of National Education») розробили спеціальну маркетингову стратегію. Підтримуючи відносно низькі ціни на підручники, вони отримували прибутки від великої кількості виготовленого та розповсюдженого матеріалу, тобто підвищували ефективність від росту масштабів виробництва. Окрім цього, ірландські комісіонери сприяли експорту підручників, встановлюючи для іноземних клієнтів майже такі самі ціни, як і на внутрішньому ринку та передаючи права на передрук книг незалежним іноземним агентствам. У результаті політики, спрямованої на поширення книг, у 50-х рр. XIX ст. комісіонери експортували приблизно таку ж саму кількість підручників, яку вони видавали для внутрішніх потреб системи освіти країни [9].

Окрім інших переваг, ірландські підручники мали суттєву на той час перевагу. Традиційні підручники, що використовувались у школах наприкінці XVIII – початку XIX ст., містили матеріал, не пов'язаний між собою у тематичному плані. Наприклад, найпоширеніший підручник Л. Мюррея «Англійський лідер», який наприкінці XVIII – початку XIX ст. мав найбільші тиражі видань у Англії, США та Верхній Канаді, фактично представляв собою антологію літератури. Кожен розділ підручника був присвячений певному виду оповідань. Тут були розповіді загального, дидактичного, аргументативного характеру, діалоги, промови тощо. Л. Мюррей зібрав у підручнику одні з найкращих літературних творів свого часу, що мали морально-виховний зміст, однак вони не були підібрані з урахуванням віку дітей, що навчались у школі. Натомість ірландські читанки були організовані як серія підручників, тематично поєднаних між собою. Кожен з них був складений на основі матеріалу попереднього, був важчий за нього та містив більший об'єм інформації. Це були підручники, укладені згідно з вимогами педагогіки. Діти починали з вивчення алфавіту й читання простих текстів біблійного характеру і поступово переходили до основ історії, фізичних наук та політичної економії. В ірландських підручниках

був викладений широкий спектр навчального матеріалу. Зі слів самого головного управителя освіти провінції: «... у п'ятій та шостій книгах найважливіші предмети, такі як фізична географія, геологія, політична економія, історія й хронологія, фізіологія рослин та тварин, фізика, включаючи основи механіки, астрономії, гідростатики, оптики, електрики та хімії викладені у науковій формі та адаптовані до повсякденного життя – і це все наповнене додатковою інформацією із різних джерел, щоб задовольнити уяву, покращити знання та підняти й зміцнити моральну сторону учнів» [9, с. 240].

Ірландські підручники були обрані Е. Раерсоном завдяки ще одній своїй особливості. Вони мали релігійне спрямування, тобто навчали дітей основам християнської етики й моралі, однак не проповідували конкретну релігійну конфесію. В Ірландії вони навмисне були укладені таким чином, щоб ними могли користуватись як діти римо-католиків, так і протестантів. «В уроках, з яких складаються підручники, немає нічого сектантського; тому вони отримали визнання найрізноманітніших класів суспільства, які дотримуються різних, часто навіть зовсім протилежних [релігійних] конфесій» [8, с. 276].

Ірландські лідери були основними навчальними матеріалами загальних шкіл англомовної Канади, вони навчали читанню, письму, граматиці та давали широкий обсяг загальних знань із різноманітних предметів, однак, вони не були єдиними підручниками, які використовувались у канадських школах. Політика Ради загальної освіти провінції значно знизила відсоток використання інших, неірландських підручників, але до кінця 40-х рр. іноземні книги знаходились в обігу. Одним із найпопулярніших підручників не ірландського видавництва, був підручник з арифметики Ф. Уокінгейма під назвою «Асистент вчителя». Згідно зі статистичними даними, у середині 40-х рр. XIX ст. його використовували у навчальному процесі 42% шкіл. Історичні джерела також свідчать, що підручник неодноразово перевидавався, що підтверджує його популярність на території Верхньої Канади. Причиною довготривалості підручника дослідники вважають його універсальний характер. Учні навчали виконувати основні математичні операції (додавання, віднімання, множення, ділення), вони вивчали також прості та десяткові дробі, квадратний і кубічний корені тощо. Книга містила ілюстрації та практичні завдання. Учні також знайомили з елементарною економікою – вводились поняття купчої (англ. «bill of sale») простого та складного відсотків.

Виникали труднощі й у вивченні географії. Усі англомовні підручники, видані на території Європи, включаючи ірландські навчальні підручники, зосереджувалися на географії Великої Британії, ігноруючи весь північноамериканський континент, в тому числі Об'єднані Канади. З іншого боку, найпоширеніший підручник американського автора Дж. Олні «Практична система популярної географії», хоч і був наповнений гарними ілюстраціями та інформацією про Америку та Канаду, відкрито пропагував республіканські інтереси. Після детального вивчення проблеми Рада загальної освіти провінції дозволила використання у школах Верхньої Канади «Нової географії» американського автора Д. Морса. З одного боку, в підручнику розглядалась географія північноамериканського континенту, а з іншого – він був максимально нейтральним щодо пропагування певних політичних поглядів. Для задоволення внутрішніх потреб країни в 1857 р. була видана «Географія та історія Британської Північної Америки та інших колоній імперії» канадського історика й документознавця Д. Ходгінса. Однак, на думку дослідників історії розвитку освіти Канади, ця книга містила багато неточностей. До 1865 р. були підготовлені та видані ще три підручники, які повністю витіснили книги як американських, так і ірландських авторів. Цими підручниками стали: «Загальна географія», «Легкі уроки загальної географії» та «Історія Канади та інших британських провінцій Північної Америки» автора Д. Ловела [9].

Отже, у ході історико-педагогічного дослідження було виявлено, що на початку XIX ст. на території Канади уніфікованих навчальних програм не існувало, а у навчально-виховному процесі використовувались різноманітні підручники, переважно американського походження. У результаті низки освітніх реформ до початку 70-х рр. XIX ст. навчальні програми загальноосвітніх шкіл були уніфіковані, а у навчальному процесі почали використовуватись підручники, рекомендовані найвищим органом управління освітою – Радою загальної освіти. Встановлено, що американські підручники були еліміновані із системи шкільної освіти Канади як такі, що пропагували республіканські інтереси. Натомість основна частина затверджених навчальних матеріалів була ірландського походження, оскільки вони були не лише укладені відповідно до вимог педагогіки, але й своїм змістовим наповненням відповідали вірності британській короні та навчали основам християнської моралі.

Література:

1. Волкова Н. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Волкова. – Київ : Видавничий центр «Академія». – 2003. – 616 с.
2. Карпинська Л. Формування професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади : дис. канд. пед. наук : 13.00.01. / Л. О. Карпинська. – Одеса, 2005. – 221 с.
3. Магдач З. Т. Історична ретроспектива розвитку шкільної освіти Канади / З. Т. Магдач, Н. В. Мукач // Наукові записки : [збірник наукових статей] (Серія педагогічні та історичні науки) / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; укл. : Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 84. – С. 155–161.

4. Мукан Н. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Канади : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / Н. В. Мукан. – Київ, 2006. – 322 с.
5. Althouse J. The Ontario Teacher, a historical account of progress 1800-1910 / J. Althouse. – Ontario Teachers' Federation. – 1967. – 184 p.
6. Burwash N. The Makers of Canada. Egerton Ryerson / N. Burwash. – Toronto : Morang & Co Limited, 1906. – 303 p.
7. Gidney R. Beauracracy vs Community: the origins of Beuraucratic Procedure in Upper Canadian School System / R. Gidney // Historical essays on Upper Canada. New Perspectives / ed. by J. K. Johnson, B. C. Wilson. – Ottawa : Carleton University Press. – 1991. – P. 269–399.
8. Hodgins G. Documentary History of Education in Upper Canada 1781-1876 / G. Hodgins. – Toronto. – Warwick Bro's & Rutter Printers. – 1899. – Vol. 6. – 390 p.
9. Houston S. Schooling and Scholars in Nineteenth-Century Ontario / S. Houston, A. Prentice. – University of Toronto Press. – 1988. – 418 p.
10. Literacy, Society and Schooling: a reader / ed. by De Castell S., Luke A., K. Egan. – Cambridge University Press. – 1986. – 341 p.
11. Parvin V. Authorization of textbooks for the elementary schools of Ontario 1846-1950 / V. Parvin. – A thesis submitted in requirements for the Degree Doctor of Education in the University of Toronto. – 1961. – 235 с.